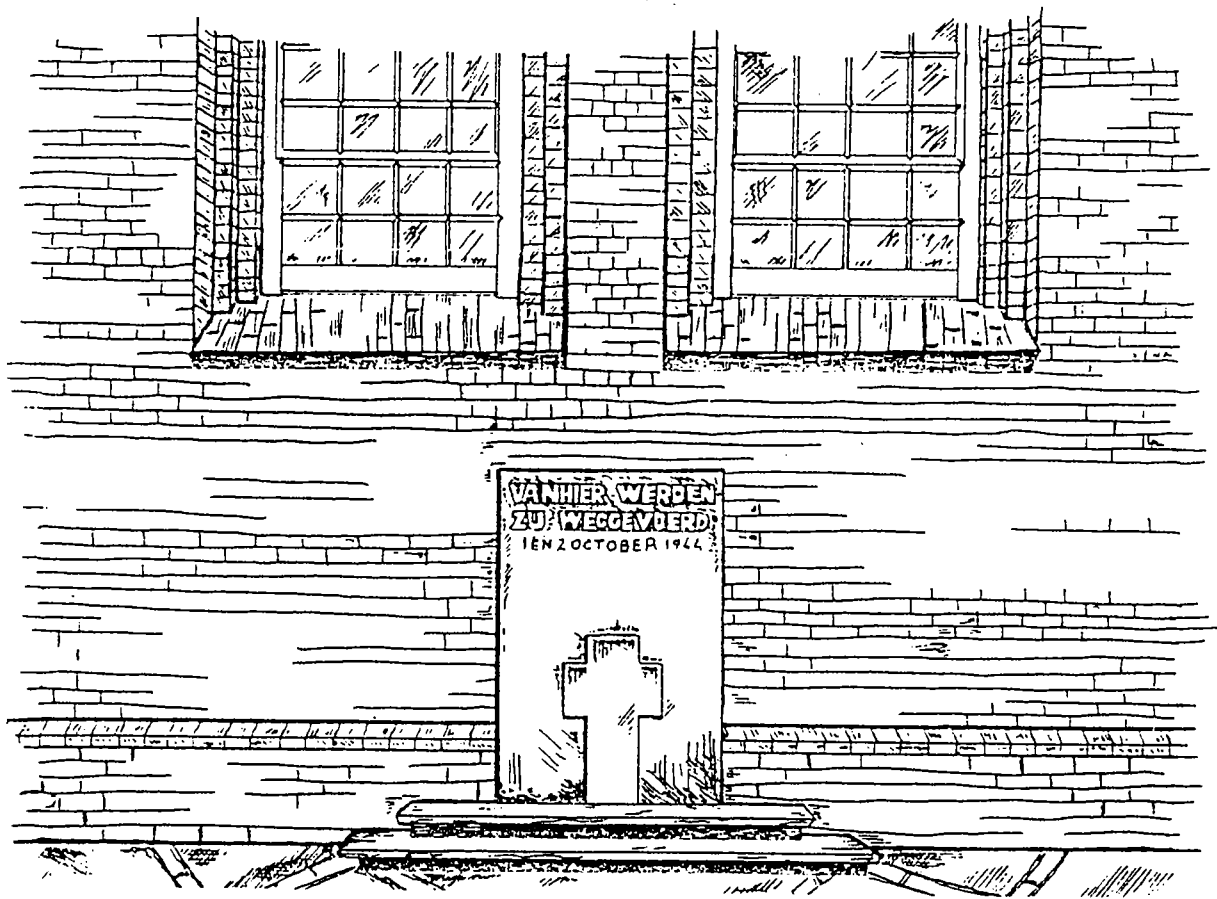

Razzia Putten

1 en 2 oktober

1944

Lesbrief Razzia Putten op 1 en 2 oktober 1944

In oktober is het alweer 50 jaar geleden, dat de razzia, die zulke gruwelijke gevolgen had voor de inwoners van Putten, plaats vond. Velen van jullie kennen ongetwijfeld het monument van de treurende vrouw bij de ingang van het dorp.

Op de sokkel staat:

2 oktober 1944

Gewijd aan de nagedachtenis
van de zeshonderd die niet
terugkeerden.

'En God zal alle tranen van
hunne oogen afwisschen'

Openbaring 21 : 4 a

Ook de steen aan de zuidzijde van de Oude Kerk met het opschrift:

'Van hier werden zij weggevoerd'

zal jullie bekend zijn.*

Maar wat is nu de geschiedenis die achter deze woorden schuilgaat?

Ongetwijfeld zullen er bij jullie de volgende vragen rijzen:

Door wie werden ze weggevoerd?

Waarom werden ze weggevoerd?

Waarheen werden zij weggevoerd?

Wat gebeurde er na de bevrijding?

Op die vragen wil deze lesbrief, die gemaakt is voor alle leerlingen van groep 8 in het basisonderwijs en leerlingen van de Chr. Scholengemeenschap Calvijn in Putten, een antwoord geven.

De Stichting Oktober 44 hoopt met deze lesbrief de historische kennis van de gebeurtenissen in ons dorp in de Tweede Wereldoorlog levend te houden.

Door wie werden ze weggevoerd?

In 1933 kwam Adolf Hitler aan de macht in Duitsland. Hij werd Rijkskanselier (minister-president), nadat zijn partij de verkiezingen had gewonnen. De naam van zijn partij luidde: N.S.D.A.P. (Nationaal - Socialistische Duitse Arbeiders Partij). De aanhangers heetten nazi's. Hij beschouwde zichzelf als de Führer, de leider van de partij.

*"Ik maak van Duitsland weer een groot en machtig land.
Mensen, jullie krijgen het goed. Als je mij steunt, krijgt iedereen werk".*

Aldus Hitler. Dat wilden de mensen graag horen. Velen van hen waren werkeloos en daarom somber over de toekomst.

De mensen in Duitsland waren zo onzeker geworden, omdat Duitsland de Eerste Wereldoorlog (1914 - 1918) had verloren.

Ze voelden zich beledigd en vernederd door de bepalingen van de Vrede van Versailles (1919). Duitsland had toen grote gebieden moeten afstaan aan de buurlanden. Bovendien moest het land veel geld betalen aan Engeland en Frankrijk voor de aangerichte schade. Ook moesten de Duitsers afstand doen van hun vloot en hun luchtmacht. Slechts een klein beroepsleger van 100.000 man mocht blijven bestaan. Veel mensen raakten door zijn redevoeringen in de ban van Hitler. Ze geloofden wat hij beloofde.

*"Duitsland is bestolen. Ze hebben het land van ons afgepakt en ons arm gemaakt.
Dat nemen we niet. We zullen laten zien, dat Duitsland het belangrijkste land
van de wereld wordt. We zullen oorlog voeren en omdat wij de sterksten zijn,
zullen wij winnen. Geef me tien jaar en jullie zullen Duitsland niet meer herkennen."*

Eén volk, één leider

Hitler beweerde dat de Joden de schuld van alle narigheid waren. De meeste mensen geloofden dat.

*"Ze zijn gevaarlijk voor ons. Ze moeten worden uitgeroeid.
Net als alle andere mensen die anders zijn, zoals zigeuners,
homofielen en verstandelijk gehandicapten. Daar hebben
we niets aan. We hebben niets aan zwakkelingen.
Gezonde, sterke Duitsers, dat zijn de beste mensen!"*

Adolf Hitler

De meeste inwoners van Duitsland zagen hem als een redder, een held.

*"Jullie moeten doen wat ik zeg. Ik ben jullie leider.
Jullie hoeven niet meer na te denken, dat doe ik wel voor jullie."*

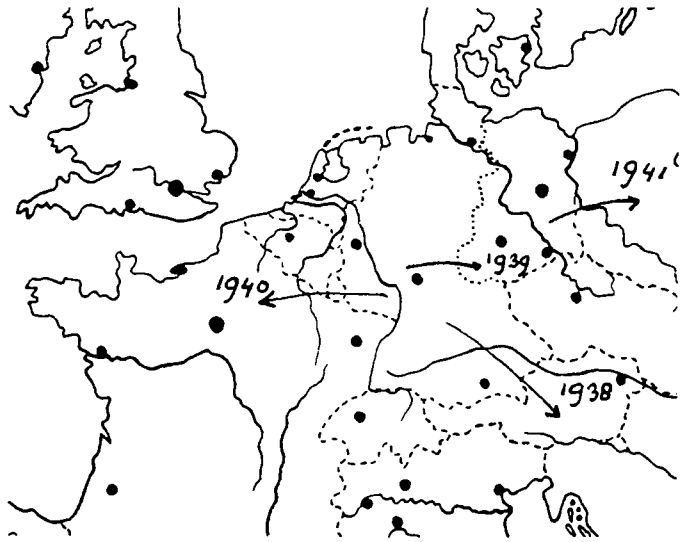
Direct nadat hij aan de macht kwam, begon hij een groot leger op te bouwen. Ook de vloot en de luchtmacht werden op poten gezet. Daar waren veel mensen voor nodig.

Hitler zei tegen de mensen:

*"Zie je nu wel, je hoeft niet werkeloos te blijven. Ik zal Duitsland machtig maken. We
zullen ons grondgebied groter maken, zodat wij, Duitsers, meer ruimte hebben om te leven".*

Zo groeide de haat tegen de buitenlandse vijanden. In Duitsland moesten vooral de Joden en communisten het ontgelden.

In 1938 werd Oostenrijk, zijn geboorteland, bij Duitsland ingelijfd. Kort daarop werd Tsjecho-Slowakije bezet. Vervolgens richtte hij zijn aandacht op Polen en vielen de Duitse legers op 1 september 1939 dat land binnen. Eindelijk reageerden de Engelse en Franse regering en verklaarden beide landen enige dagen later Duitsland de oorlog. Aanvankelijk behaalden de Duitse legers de ene overwinning na de andere. Bijna geheel West-Europa werd onder de voet gelopen. Na vijf dagen van harde gevechten moest ons land zich op 14 mei 1940 overgeven. Alleen Groot-Brittannië hield stand. In 1941 vielen de Duitsers onverhoeds Rusland binnen.

Na aanvankelijk grote successen behaald te hebben, liep de Duitse opmars vast in de Russische modder. De vroeg invallende winter met zijn strenge vorst en vele sneeuw was een geducht bondgenoot van de Russen. De nederlagen bij El-Alamein (november 1942) in Noord-Afrika en Stalingrad (februari 1943) werden het keerpunt in de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers en hun bondgenoten Italië en Japan verloren steeds meer terrein.

Op 6 juni 1944 vond de geallieerde landing in Normandië plaats: D-Day (Decision Day = Beslisingsdag). Er zaten bij de invasietroepen ook Nederlanders, die tijdens de oorlog op vele manieren naar Engeland waren gevlucht.

Na zware gevechten, waarbij velen sneuvelden, gelukte de landing en de bevrijding van Frankrijk kon beginnen. Na de bevrijding van Parijs trokken de Geallieerden naar het noorden, richting België en het zuiden van Nederland.

Om nu de terugtrekkende Duitsers de pas naar hun eigen land af te snijden werd op 17 september 1944 de militaire operatie "Market Garden" gestart. (Market Garden = Markt Tuin; deze codenaam duidde aan, dat er een gezamenlijke aanval van lucht- en grondtroepen werd ingezet). Het was de bedoeling dat de troepen van de Geallieerden zo snel mogelijk zouden doorstoten naar het noorden tot aan Arnhem toe.

Parachutisten moesten voor deze militaire operatie bij verrassing alvast de bruggen over de Maas, Waal en Rijn bezetten en vasthouden, zodat de grondtroepen er overheen konden gaan.

Alleen de bezetting van de brug bij Arnhem bleek "een brug te ver" te zijn. Men kreeg de brug nog wel korte tijd in handen, maar uiteindelijk konden de parachutisten hun posities niet handhaven. Het gevolg was dat Nederland "boven de grote rivieren" niet bevrijd kon worden.

De laatste oorlogswinter van 1944 - 1945 was lang en koud, bovendien was er nauwelijks iets te eten. Deze winter werd dan ook bekend als *de hongerswinter*. In het westen van ons land stierven zeker 20.000 mensen.

Een andere reden voor het ontstaan van de hongerswinter was het feit dat de Duitsers de spoorlijnen tussen de landbouwgebieden in het noorden en oosten en de steden in het westen van het land blokkeerden. Dit was de wraakactie vanwege de stakingsoproep van de Nederlandse regering in Londen tijdens de operatie "Market Garden".

Vragen bij : Door wie werden zij weggevoerd?

- a. Wanneer was de Eerste Wereldoorlog?
- b. Wie waren de vijanden van Duitsland in deze oorlog?
- c. Wie waren de bondgenoten van Duitsland?

- d. Waarom waren de bepalingen van de Vrede van Versailles zo venederend voor de Duitsers?
- e. Wie zag Hitler als vijanden van het Duitse volk?
- f. Welke nederlagen gaven een wending aan de Tweede Wereldoorlog?
- g. Waarom mislukte de operatie "Market Garden"?

Waarom werden ze weggevoerd?

Na de capitulatie op 14 mei 1940 namen de Duitsers het gezag over in Nederland. Ook in Putten werd burgemeester Jhr. M.L. van Geen in 1941 afgezet. Zijn moedige houding tegenover de bezetter had daartoe aanleiding gegeven. Hij werd opgevolgd door een NSB-er. De NSB was de enig toegestane politieke partij in ons land, die nauw samenwerkte met de Duitsers. Deze landverraders kregen hoge posten in het bestuur van ons land en ook bij de politie.

In Putten, net als in vele andere plaatsen op de Veluwe, werden verzetsgroepen gevormd.

De Veluwe is natuurlijk een zeer geschikt gebied om verzet te plegen. Het was er in die tijd dicht bebost en dunbevolkt. Putten telde in de oorlog ongeveer 10.000 inwoners.

Bovendien bleken de nodige mensen bereid te zijn een bijdrage te leveren aan het verzet. Zo bood men hulp aan onderduikers, die onder de Arbeidsinzet uit wilden komen. De Arbeidsinzet, naar Duits voorbeeld opgericht, dwong mannen in de leeftijd van 18 t/m 45 jaar in Duitsland in fabrieken te gaan werken.

Joden, die niet weggevoerd wilden worden naar concentratiekampen in Oost-Europa, werden in Putten ondergebracht. Enige Joden woonden zelfs een tijd lang in een hut in het bos.

Stakende spoorwegmensen vonden, na het uitroepen van de Spoorwegstaking op 17 september 1944 door de Nederlandse regering in Londen, in ons dorp een schuilplaats.

Eind augustus 1944 vond de eerste dropping plaats in de buurtschap Gerven. Engelse vliegtuigen wierpen 's nachts wapens af per parachute, bestemd voor het verzet. Verscheidene droppings volgden.

Op 5 september 1944, beter bekend als Dolle Dinsdag, meldde Radio-Oranje vanuit Londen dat de Britse troepen Breda hadden bereikt. Iedereen, zelfs de Duitsers en de NSB-ers, verwachtte dat de bevrijding elk moment kon plaatsvinden. Helaas had men te vroeg gejuicht. De bevrijding vond pas acht maanden later plaats.

Veel Duitsers en NSB-ers vluchtten echter in paniek in de richting van Duitsland. Ze eisten voor hun vlucht de weinige auto's op en namen veel fietsen in beslag.

In de nacht van 5 op 6 september vond op de Harderwijkerstraat een schietpartij plaats tussen verzetsmensen en Duitse militairen. Een aantal Duitsers raakte daarbij gewond.

Op zondag 17 september begon geheel onverwacht de Slag om Arnhem. De Duitsers werden door de geallieerde luchtlandingstroepen in de verdediging gedrongen. Toch wilden de Duitsers maar al te graag laten zien dat zij nog steeds de baas waren in ons land.

De gelegenheid om wraak te nemen kwam.

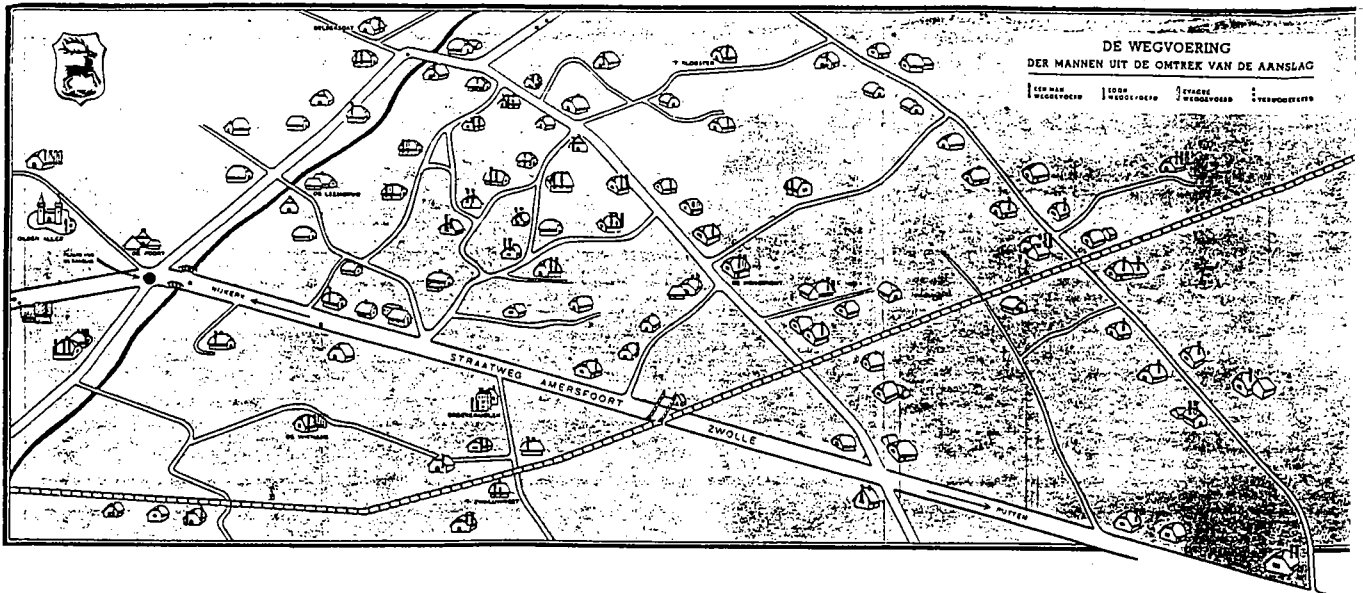
De aanslag

In de nacht van zaterdag 30 september op zondag 1 oktober voerde een verzetsgroep een overval uit op een Duitse militaire auto tussen Nijkerk en Putten bij de Oldenallersebrug.

Dit gebeurde op bevel van een hoge commandant van het verzet op de Veluwe. De verzetsgroep, die een schuilplaats had in de bossen tussen Putten en Voorthuizen, moest overgaan tot *"aanvallen op de Duitse ordonansen en stafkwartieren"*.

De leiding tijdens de aanslag was in handen van de politieagent A. Witvoet, die nog maar kort in Putten woonde.

De groep bestond verder uit de Puttenaren P. Oosterbroek, C. Helsdingen, de ondergedoken Amsterdammer P. Dankkaart, de jurist jhr. mr. W.J.H.D. Renger Hora Siccama en twee ondergedoken studenten W. van Heesen en F. Slotboom. De Engelse parachutist K. Banwell, die gevochten had bij de Slag om Arnhem, was de achtste man. Omdat hij het meest verstand had van wapens, moest hij de

situatie omgeving Oldenallersebrug

brenmitrailleur bedienen, die op de laadbak van een kleine open vrachtwagen was geplaatst. Het plan was een Duitse legerauto aan te houden, de inzittenden van die auto met de koplampen te verblinden en vervolgens de auto met kogels te doorzeven.

Er gaat echter van alles mis.

Van de vier inzittenden weten twee korporaals na een kort vuurgevecht te ontsnappen. Eén van de officieren is zwaargewond, maar ook hij ziet kans in het donker te ontsnappen. De andere officier, die eveneens gewond is, wordt door de verzetsmensen in de vrachtauto geladen.

Eén van de leden van de verzetsgroep is zwaar gewond. Het betreft de jongste deelnemer F. Slotboom. Ook hij wordt in de vrachtwagen geladen, maar de volgende dag overlijdt hij aan zijn verwondingen.

De zwaargewonde officier, die ontsnapt is, belandt bij een boerderij, waar zijn wonden worden verbonden. De boer houdt een passerende Duitse auto aan, waarvan de inzittenden hun gewonde landgenoot meenemen. Hij overlijdt in de loop van de zondag.

Diezelfde nacht nog hoort kolonel Fullriede, de waarnemend bevelhebber van de Herman Goering-Divisie van de aanslag. Hij stuurt alvast troepen naar Putten. Dan neemt hij telefonisch contact op met het hoofdkwartier van de opperbevelhebber van het Duitse leger in Nederland, F. Christiansen. Fullriede krijgt de opdracht het dorp te omsingelen en de bevolking te arresteren. 's Zondagsmorgens is Putten omsingeld. Als om 5 uur de boeren uit de omgeving willen gaan melken, worden ze aangehouden. Alle wegen worden afgezet, alle boerderijen in de omgeving doorzocht, maar de vermiste officier wordt niet gevonden. Zelfs de bossen worden uitgekamd om een mogelijk spoor van de aanvallers te vinden. Argeloze voorbijgangers uit andere plaatsen worden opgepakt. Nog steeds is er in het dorp niets gebeurd. De mensen gaan zoals gewoonlijk naar de kerk. Toch heerst er onrust. Er gaan geruchten over troepenbewegingen in de buurt. Er zijn schoten gevallen. Men denkt aan een razzia. Tijdens de kerkdienst in de Oude Kerk raadt dominee C.B. Holland de mannen aan naar huis te gaan en zich te verbergen. De Duitsers hebben met medewerking van de NSB-ers een lijst opgesteld van vooraanstaande inwoners van het dorp, die als gijzelaar kunnen dienen als de daders en met hen de vermiste officier, niet gevonden worden

Vlak bij de plaats van de aanslag staat een groep van dertig mannen onder extra zware bewaking. Als de kerken uitgaan en de mannen die buiten het dorp wonen naar huis willen gaan, worden ze op de buitenwegen aangehouden en naar het dorp teruggestuurd.

Zeven mensen zijn inmiddels buiten het dorp "op de vlucht" neergeschoten. Eén van de slachtoffers is een meisje. De dertig gijzelaars worden naar het dorp gebracht, waar ze tegen de muur van een café worden gezet, als angstaanjagend voorbeeld voor de honderden dorpelingen, die nu in het centrum van het dorp bijeengedreven worden. Op die avond van de eerste oktober ontvangt kolonel Fullriede het definitieve bevel van generaal Christansen.

Het vonnis luidt:

1. De schuldigen van de aanslag dienen te worden neergeschoten
2. De mannelijke bevolking tussen 18 en 50 moet worden weggevoerd.
3. Vrouwen en kinderen dienen te worden geëvacueerd.
4. Het dorp Putten dient te worden afgebrand, behalve het huis van de boer, die de gewonde officier heeft verbonden. De huizen van inwoners die pro-Duits zijn, dienen gespaard te blijven.

In de avond worden vrouwen en kinderen, die angstige uren in de Oude Kerk hebben doorgebracht, vrij gelaten op voorwaarde dat zij de volgende dag zullen terugkeren met eten en kleding voor de mannen.

In de propvolle openbare school op de markt, jaren geleden afgebroken, komt wat meer ruimte als een deel van de mannen die opgesloten heeft gezeten, wordt overgebracht naar het door de vrouwen en kinderen verlaten kerkgebouw.

Dan valt de nacht over Putten.

Omstreeks half tien, 's maandags 2 oktober, zijn de vrouwen en kinderen met eten en kleren voor de mannen weer terug in de kerk. Op het marktplein worden de mannen opgesteld. In de Oude Kerk spreekt dominee C.B. Holland de daar aanwezige mannen toe. Hij wijst hun op de moeilijke situatie waarin ze verkeren, maar hij bemoedigt ze door hun te wijzen op God en dat ze hulp alleen van Hem moeten verwachten.

Na het uitspreken van een gebed wordt de mannen verzocht psalm 84 vers 3 en 4 te zingen. Velen hebben tranen in de ogen.

In de vroege ochtend van diezelfde dag omstreeks 5 uur vindt een boer in Stroe de door de Puttense verzetsgroep vrijgelaten Duitse officier. De officier heeft op zijn erewoord moeten beloven niet te zullen vertellen waar hij geweest is. De boer waarschuwt onmiddellijk de in de nabijheid gelegerde Duitse militairen, die hem binnen een half uur naar Apeldoorn vervoeren. Het terugvinden van de verdwenen officier heeft geen verandering gebracht in de straf, die het hoofdkwartier van het Duitse leger dacht op te leggen. Bij de Oude Kerk wordt er ondertussen een scheiding gemaakt tussen Puttenaren en niet-Puttenaren. Bij de laatsten zijn veel evacués uit Arnhem en inwoners uit Nijkerk en andere plaatsen in de omgeving.

Puttenaren tussen 18 en 50 jaar worden apart gehouden en geteld.

De mensen die van buiten Putten komen en denken naar huis te kunnen gaan, komen bedrogen uit. Ook de ongeveer dertig gijzelaars staan nog steeds apart opgesteld. Er wordt nog één keer gevraagd of de daders van de aanslag zich willen melden; enkele mannen treden naar voren, maar de Duitsers nemen daar geen genoegen mee.

